

Beata ZAJĘCKA

Zachowania ryzykowne młodzieży gimnazjalnej

Słowa kluczowe: zachowania problemowe, zachowania ryzykowne, dewiacja, alkohol, narkotyki.

Wprowadzenie

Szkoła gimnazjalna często postrzegana jest przez uczniów, szczególnie tych ze szkół podstawowych, jako przepustka do dorosłości; można usłyszeć: „przecież jestem już w gimnazjum”. Rozpoczynając naukę w tym typie szkoły, niektóre dzieci przechodzą metamorfozę – z uczniów wzorowych, z bardzo dobrymi ocenami, stają się przeciętnymi lub nawet uczniami z ocenami miernymi. Co takiego jest w szkole gimnazjalnej, co tak radykalnie wpływa na dzieci? Przecież bardzo często nie jest to nawet zmiana budynku szkoły, kolegów. Nagle dzieci ze szkoły podstawowej stają się młodzieżą z gimnazjum. W. Adamski¹ podaje, że młodzież to:

społeczno-demograficzna kategoria osobników, pozostająca w stadium przejściowym pomiędzy okresem dzieciństwa i dorastania a dorosłością, równoznaczną z osiągnięciem samodzielności ekonomicznej i społecznej.

Obecnie zauważono, że w przypadku młodzieży XXI wieku wcześniej następuje pełny rozwój biologiczny niż wśród ich rówieśników z poprzednich stuleci. Natomiast ich usamodzielnienie następuje znacznie później, co związane jest z wydłużeniem okresu kształcenia się².

Rodzice bardzo często uważają, że gimnazjaliści to jeszcze małe dzieci. Nie chcą zauważać tego, że ich dziecko szybciej dorasta, coraz wcześniej chce

¹ W. Adamski, *Młodzież współczesna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1997, s. 380.

² I. Obuchowska, *Drogi dorastania, psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców. Autodestrukcyjne zachowania młodzieży*, Warszawa 1996, s. 170–206.

wszystkiego doświadczać, spróbować, zobaczyć. Chce jak najszybciej być dorosłe. Nie tylko rodzice, ale również nauczyciele w pewien sposób wypierają możliwość wystąpienia problemów wychowawczych. Rodzice nie dopuszczają do siebie myśli, że ich córka albo syn próbowali już alkoholu, zapalili swojego pierwszego papierosa. Ciągłe tematem tabu zarówno w domu rodzinnym, jak i w szkole jest seks, antykoncepcja i narkotyki. Nie ma rozmów na te tematy, ponieważ wychodzi się z założenia, że jest jeszcze za wcześnie. Tylko później może się okazać, że na pouczenia i moralne monologi jest za późno. Cechami charakteryzującymi grupę młodzieży są między innymi: wiek, posiadanie określonych kompetencji rozwojowych, dążenie do określonych atrybutów takich, jak: „nadzieja na dobrą przyszłość, postrzeganie własnego miejsca w świecie, odmienne zainteresowania, wartości, styl życia”³. Psychologowie, charakteryzując młodzież, opisują ją poprzez następujące cechy: witalność, dynamika, spontaniczność, otwartość, zapał, łatwość wchodzenia w kontakty z rówieśnikami, krytyczny stosunek do zastanej rzeczywistości oraz pryncypializm, kontestacja i kwestionowanie norm oraz zasad narzucanych przez dorosłych⁴.

Gimnazjum daje młodzieży pewnego rodzaju poczucie dorosłości. Nie trudno się więc domyślić, że chcą oni zachowywać się jak dorośli. Tylko w tym wieku dorosłość kojarzy się właśnie z takimi zachowaniami, jak picie alkoholu, palenie papierosów, często też z inicjacją seksualną. Zaczynają się wtedy eksperymenty z używkami, pierwsze sympatie, miłości prowadzą do odbycia stosunków seksualnych. Młodzież nie zawsze jest świadoma konsekwencji tych „dorosłych” zachowań. Te zachowania są niczym innym, jak przejawem zachowań ryzykownych. Ten problem oczywiście nie dotyczy wszystkich gimnazjalistów, jednak on istnieje. Dla wielu gimnazjum jest po prostu kolejnym etapem edukacji i w żaden sposób nie wpływa na ich zachowanie.

1. Zachowania ryzykowne

W naukach społecznych istnieje wiele pojęć i sposobów rozumienia określających zachowania łamiące ogólnie przyjęte normy, takich jak niedostosowanie społeczne, zachowania dewiacyjne czy zachowania ryzykowne (problemowe).

Pojęcie niedostosowania społecznego stosowane w pedagogice resocjalizacyjnej dotyczy dzieci i młodzieży, których zachowanie nacechowane jest zespołem objawów świadczących o nieprzestrzeganiu pewnych podstawowych zasad postępowania, norm społecznych obowiązujących młodzież w tym wieku⁵. Za-

³ E. Wysocka, *Oblicza współczesnej młodzieży*, „Pedagogika Społeczna” 2012, nr 1, s. 45.

⁴ B. Galas, *Młodzi po zmianie. Wartości i orientacje życiowe młodych Polaków*, „Nowa Szkoła” 2011, nr 10, s. 17–23.

⁵ Z. Ostrihanska, *Problem nieprzystosowania społecznego u młodzieży*, [w:] *Zagadnienia nieprzystosowania społecznego i przestępczości w Polsce*, red. J. Jasiński, Warszawa 1978, s. 299–317.

chowania te to: znaczne opóźnienie w nauce szkolnej, porzucenie nauki przed jej ukończeniem, systematyczne wagary, ucieczki z domu, kradzieże, agresywność, wroga postawa wobec innych, stosowanie przemocy, brutalność, używanie alkoholu, narkotyków. Należy podkreślić, iż do zakwalifikowania jednostki do kategorii niedostosowanych społecznie nie wystarcza stwierdzenie jednego bądź kilku objawów, ale rzadko występujących objawów. Muszą to być zachowania względnie trwałe, powtarzające się wielokrotnie⁶. Trafnie z dzisiejszej perspektywy podkreśla M. Konopczyński⁷, iż zjawisko niedostosowania społecznego wynika w dużej mierze z zaburzonych procesów socjalizacyjnych, uniemożliwiających poprawne funkcjonowanie w rolach życiowych i społecznych, blokujących rozwój potencjałów i zasobów indywidualnych oraz uruchamiających procesy stygmatyzacyjne, powodujące „uszywnienie się” osób im ulegających w dewiacyjnych rolach społecznych oraz preferowanie przez nie nieakceptowanych społecznie form i sposobów zaspokajania potrzeb.

Socjologiczny punkt widzenia zachowań łamiących istniejące normy obfituje w wiele stanowisk dotyczących zachowań dewiacyjnych. Bardzo szerokie rozumienie pojęcia dewiacji proponuje J. Sztumski, podkreślając, że dewiacja to określone zachowanie jednostek lub grup społecznych, które może przejawiać się w:

- gwałceniu obowiązujących w danym systemie społecznym norm moralnych, prawnych lub też przyjętych zasad współżycia;
- w stanach psychopatologicznych lub charakteropatycznych związanych np. z zaburzeniami osobowości, będących następstwem organicznych zmian w nerwowym układzie ośrodkowym;
- w sposobie bycia świadczących o statystycznej anormalności danego człowieka, tzn. wskazujących na taką jego nienormalność, która odbiega od pewnych przeciętnych sposobów bycia ludzi danej kategorii społecznej⁸.

Prace badawcze i koncepcje socjologiczne dotyczące dewiacji zajmują się dewiacją negatywną, takimi zachowaniami, które w poszczególnych grupach, środowiskach czy społeczeństwie są traktowane jako złe, niepożądane, naganne.

Wprowadzenie terminu „zachowania ryzykowne” w literaturze przedmiotu ma swoje naukowe uzasadnienie. W pierwotnej formie używany był termin „zachowania problemowe”, wprowadzony przez R i S. Jessorów, twórców teorii zachowań problemowych. R. Jessor, J. Donovan i F. Costa uważają, że

zachowanie ryzykowne w okresie adolescencyjnym stanowi każda czynność, która odbiega od społecznie akceptowanych, wywołuje społeczną naganę bądź upomnienie oraz naraża jednostkę na reakcję o charakterze kontroli ze strony społeczeństwa⁹.

⁶ T. Kluz, *Zachowania dewiacyjne młodzieży w percepcji rówieśników. Studium psychologiczno-pedagogiczne*, Toruń 2005, s. 47.

⁷ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014, s. 16.

⁸ J. Sztumski, *Wybrane problemy socjologii dewiacji*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, red. S. Kawula, H. Machel, Toruń 1997, s. 10.

⁹ R. Jessor, J. Donovan, F. Costa, *Beyond Adolescence: Problem Behaviour and Young Adult Development*, Cambridge 1991, s. 23–24.

Skłonność do podejmowania zachowań ryzykownych jest wypadkową czynników psychospołecznych oddziałujących na osobowość, postrzeganie otoczenia i zachowanie, co w konsekwencji może mieć wpływ na zaangażowanie i podejmowanie przez młodzież zachowań konwencjonalnych lub ryzykownych dla zdrowia¹⁰. Termin zachowanie ryzykowne można również zastąpić określeniem zachowanie problemowe.

Zachowania ryzykowne (problemowe) można zdefiniować jako takie, które będąc zachowaniami antynormatywnymi, pozostającymi w opozycji do porządku społecznego i prawnego, stanowią jednocześnie zagrożenie dla zdrowia i rozwoju jednostki¹¹.

Zarówno zachowania problemowe, jak i ryzykowne mogą doprowadzić do zaburzeń charakterologicznych o niejednorodnych objawach i prowadzić do niedostosowania społecznego, czy szerzej – dewiacji.

W świetle literatury przedmiotu do zachowań ryzykownych podejmowanych przez młodzież najczęściej zalicza się:

- palenie tytoniu, picie systematyczne alkoholu, upijanie się;
- używanie narkotyków, leków psychoaktywnych;
- zaniedbywanie obowiązków szkolnych, wagary;
- wczesną aktywność seksualną;
- zachowania agresywne, stosowanie przemocy;
- drobne przestępstwa, czyny chuligańskie, wandalizm¹².

Lista zachowań ryzykownych wraz ze zmieniającą się rzeczywistością społeczną nie jest zamknięta. N. Ogińska-Bulik¹³ dodatkowo wyróżnia zachowania ryzykowne dla zdrowia nastolatka, którymi są: stosowanie diet odchudzających, brak aktywności fizycznej, uzależnienie od Internetu czy komputera, a M. Jędrzejko, M. Janusz i M. Walancik¹⁴ do najważniejszych zachowań ryzykownych zaliczyli również udział w agresywnych subkulturach młodzieżowych i sektach.

Konieczne jest monitorowanie rozmiarów i tendencji zjawiska zachowań ryzykownych, szczególnie w odniesieniu do strategii profilaktycznych. Prowadzone są cyklicznie badania międzynarodowe i krajowe z zastosowaniem ujednoliconej metodologii, co ułatwia śledzenie tendencji w używaniu substancji psychoaktywnych¹⁵. Przeprowadzane są również badania o charakterze lokalnym,

¹⁰ R. Jessor, M.S. Turbin, F.M. Costa, *Protective factors In adolescent health behavior*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1998, t. 75, nr 3, s. 923–933.

¹¹ K. Ostaszewski, *Podstawy teoretyczne profilaktyki zachowań problemowych*, [w:] *Diagnostyka, profilaktyka, socjoterapia w teorii i praktyce pedagogicznej*, red. M. Deptuła, Bydgoszcz 2005, s. 112–113.

¹² K. Bobrowski, J.C. Czabała, C. Bryczyńska, *Zachowania ryzykowne jako wymiar oceny stanu zdrowia psychicznego młodzieży*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 14 (4), s. 284–292.

¹³ Por. *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży...*

¹⁴ M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, Warszawa – Dąbrowa Górnicza 2013, s. 82.

¹⁵ Por. www.hbsc.org [stan z 10.10.2014]; J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011*,

które stanowią podstawę do wdrażania i ewaluacji działań z zakresu promocji zdrowia, profilaktyki czy redukcji szkód na danym terenie¹⁶.

Analiza prowadzonych badań dowodzi, że do najczęściej podejmowanych przez młodzież zachowań ryzykownych należą: palenie tytoniu, picie alkoholu, upijanie się, używanie substancji psychoaktywnych, bójki, wczesna inicjacja seksualna, zjawisko przemocy rówieśniczej.

Alkohol jest najpopularniejszą substancją psychoaktywną używaną przez polską młodzież. Spośród napojów alkoholowych badana młodzież najczęściej sięgała po piwo (wyraźna dominacja), wódkę i wino. Średnio, analizując wyniki badań przeprowadzonych w latach 2008, 2010, zauważono, że trzech na czterech uczniów pije piwo i częściej sięgają po nie uczniowie niż uczennice¹⁷. Na podstawie wyników uzyskanych z badań HBSC można stwierdzić, że chociaż nasilenie ryzykownych zachowań obserwuje się wśród chłopców, to wśród dziewcząt zaobserwowano wzrost częstości ich występowania. Widoczna jest także tendencja w stylu spożywania alkoholu – mniej nastolatków pije alkohol w małych ilościach, a więcej się upija. W najmłodszej grupie badanych występują małe różnice pomiędzy miastem a wsią w częstości picia i palenia, oraz wzrost zachowań agresywnych. W najstarszej grupie wieku zachowania ryzykowne nasilają się w porównaniu z młodszymi, w miastach różnice między chłopcami a dziewczętami w zakresie palenia papierosów i inicjacji alkoholowej są coraz mniejsze. Natomiast na wsi widoczny jest trend wzrostowy w zakresie regularnego palenia papierosów i używania marihuany przez dziewczęta¹⁸.

Jednym z najpowszechniejszych zachowań ryzykownych młodych ludzi jest sięganie po różnorodne środki psychoaktywne. Należy pamiętać, że choć nie wszystkie substancje odurzające uzależniają, to wszystkie stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia, a nawet życia ludzkiego. Odurzanie się polskiej młodzieży nazywane jest przez specjalistów zjawiskiem politoksykomanii i jest rozumiane jako wielość oraz różnorodność zażywanych środków toksycznych¹⁹. Warto pamiętać, że są różne modele używania narkotyków, do których zalicza się:

- używanie eksperymentalne – dotyczy dzieci i młodzieży próbujących wielu substancji wielokrotnie. Środek jest przyjmowany w grupie rówieśniczej w celu osiągnięcia oczekiwanych doznań. Taki model przyjmowania nie jest związany z ujemnymi następstwami medycznymi lub społecznymi;

Europejski Program Badań Ankiety w Szkolach ESPAD, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2011; K. Ostaszewski i in., *Raport techniczny z realizacji projektu badawczego p.n. monitorowanie zachowań ryzykownych młodzieży. Badania mokotowskie*, Warszawa 2009.

¹⁶ M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Alkohol, narkotyki i przemoc w gimnazjum na wsi – doniesienia z badań*, „Wychowanie na co Dzień” 2011, nr 2, s. 16–21.

¹⁷ A. Malczewski, *Polska młodzież a papierosy i alkohol*, „Remedium” 2011, nr 5, s. 26–27.

¹⁸ Por. *Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny*, red. J. Mazur, A. Małkowska-Szkatnik, Warszawa 2011.

¹⁹ M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania – wybrane pojęcia i definicje*, [w:] *Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk – Warszawa, 2009, s. 40.

- używanie rekreacyjne (towarzyskie) – ma miejsce wtedy, gdy substancja jest przyjmowana przez ten sam krąg osób w celu przeżycia przyjemnych doznań. Narkotyk jest przyjmowany nie częściej niż raz w tygodniu, a wynikiem są krótkotrwałe zaburzenia niewpływające na funkcjonowanie w przypisanych rolach społecznych;
- używanie okolicznościowe (sytuacyjne) – związane jest z przyjmowaniem substancji z powodów osobistych kilka razy w tygodniu lub rzadziej, z tendencją do samoograniczenia, to grupa zagrożona uzależnieniem²⁰.

J. Sierosławski²¹ podaje w oparciu o badania ankietowe przeprowadzone dla potrzeb Europejskiego Programu Badań Ankietowych w Szkołach (ESPAD), że najczęstszym narkotykiem, po który sięga młodzież, jest marihuana i haszysz. 24,3% badanych uczniów klas trzecich gimnazjum oraz 37,3% uczniów klas drugich ponadgimnazjalnych próbowało tego narkotyku przynajmniej raz w życiu. Na drugim miejscu znalazły się leki uspokajające, bez przepisu lekarza, które zażywało przynajmniej raz 15,5% uczniów klas trzecich gimnazjum oraz 16,8% uczniów klas drugich ponadgimnazjalnych. Wśród uczniów ostatniej klasy gimnazjum na trzecim miejscu znalazły się substancje wziewne, za pomocą których odurzało się 8,7% badanych, natomiast na czwartym miejscu – amfetamina, zażywana przez 4,6% uczniów gimnazjum.

Badani uczniowie szkół ponadgimnazjalnych jako trzecią substancję w kolejności, po którą sięgają, wskazali amfetaminę 8,3%, a na czwartym miejscu – substancje wziewne, z którymi eksperymentowało 5,6% badanych. Grupa uczniów starszych posiada doświadczenia z większą ilością zróżnicowanych środków. Poza wyżej wymienionymi przynajmniej 3% badanych próbowało: ecstasy (5%), LSD (3,9%), kokainę (3,9%), grzyby halucynogenne (3,5%), sterydy anaboliczne (3,2%). Zauważono występowanie korelacji pomiędzy sięganiem po substancje narkotykowe a płcią. Dziewczeta częściej niż chłopcy sięgają po leki uspokajające bez recepty, natomiast chłopcy częściej od swoich koleżanek eksperymentują z większą liczbą substancji (mieli oni do czynienia prawie z wszystkimi badanymi substancjami). Pojawienie się dopalaczy na polskiej scenie narkotykowej spowodowało, że wśród uczniów klas trzecich gimnazjum choć raz dopalaczy próbowało 10,5% oraz 15,8% uczniów klasy drugiej szkoły ponadgimnazjalnej.

Występowanie agresywnych zachowań wśród młodzieży jest kolejnym zachowaniem ryzykownym. Może wynikać z wielu przyczyn, zarówno o podłożu psychologicznym, jak i biologicznym, a także może być powiązane z innymi zachowaniami negatywnymi, takimi jak spożywanie substancji psychoaktywnych.

²⁰ Por. opis modeli na stronie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii: www.kbpn.gov.pl [stan z 13.10.2014].

²¹ J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011, Europejski Program Badań Ankietowych w Szkołach ESPAD*, Warszawa 2011, s. 40.

Zachowania agresywne nie są zjawiskiem obcym dla polskiej młodzieży. Tego rodzaju zachowania przybierają różną formę, jednak zawsze są zachowaniem negatywnym przynoszącym szkodę. Badania dowodzą, że wśród różnych form agresji uczniowie dostrzegają w swoim środowisku najczęściej agresję słowną: wyśmiewanie, przezywanie, odtrącanie, używanie przykrych poniżających przezwisk, zachęcanie do agresji, przeklinanie, przezywanie innych osób z użyciem wulgarnych słów, oraz agresję fizyczną przejawiająca się poprzez niszczenie mienia, poszturchywanie, popychanie, uderzanie²². Z przeprowadzonych badań podjętych w obrębie prac na seminarium dyplomowym wynika, że wśród 250 gimnazjalistów z klasy II i III występują zachowania agresywne. Prawie wszyscy respondenci – 204 (85%) – odpowiedzieli, że w szkole dochodzi do zachowań agresywnych, a tylko 36 (15%) uważa, że takich zachowań nie ma. W badanych szkołach mają miejsce bójki, prześladowania, obgadywanie, wyłudzenie pieniędzy, a w roli agresora występują zarówno chłopcy, jak i dziewczęta. Najczęściej do zachowań agresywnych dochodzi podczas przerw między lekcjami. Nieco rzadziej dochodzi do bójek, niszczenia cudzych rzeczy czy znęcania się nad młodszymi. Wypowiedzi zarówno pedagogów, jak i gimnazjalistów pozwoliły na wskazanie agresora, którym są najczęściej chłopcy²³.

Nowym problemem stała się obecnie agresja elektroniczna, zwana także cyberprzemocą lub cyberbulingiem. Definiowana jest jako przemoc dokonywana za pomocą urządzeń elektrycznych, technologii komunikacyjnych i informacyjnych, wykorzystująca różne elementy Internetu, np. pocztę elektroniczną, komunikatory, czaty, serwisy społecznościowe²⁴. I. Gołębiwska²⁵ podaje, że wśród badanych internautów w wieku 12–17 lat 47% osób doświadczyło wulgarnego wyzywania za pomocą technologii komunikacyjnych, 21% badanych spotkało się z poniżaniem, ośmieszaniem oraz upokarzaniem, 16% internautów spotkało straszenie i szantażowanie za pomocą urządzeń komunikacyjnych, 60% było fotografowanych lub nagrywanych wbrew swojej woli. Cyberprzemoc dotyczy tak wiele osób, ponieważ sprawca najpierw podejmuje działania, a dopiero po długim czasie poddaje je refleksji i ocenie. Czasami zdarza się, że nie robi tego w ogóle, traktując całą sytuację jako głupi żart. Złudne poczucie anonimowości sprawcy często zachęca do coraz okrutniejszych sposobów agresji elektronicznej²⁶. Wyniki badań przeprowadzonych na terenie województwa łódzkiego wykazały, że co piąty badany był sprawcą mobbingu elektronicznego raz w ży-

²² A. Jędryszek-Geister, *Agresywna młodzież*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 3, s. 30–34.

²³ S. Stasiuk, *Zjawisko nieprzystosowania społecznego wśród uczniów gimnazjum*, niepublikowana praca magisterska, Częstochowa 2014.

²⁴ P. Pilarska, *Agresja i przemoc*, „Psychologia w Szkole” 2012, nr 2, s. 61–67.

²⁵ I. Gołębiwska, *Cyberprzemoc – zagrożenie dla młodego pokolenia*, „Wychowawca” 2010, nr 7–8, s. 12–15.

²⁶ K. Knol, *Agresja elektroniczna – nowe wyzwania*, „Remedium” 2010, nr 2, s. 30–31.

ciu. Sprawcy cyberprzemocy dokonują agresji za pośrednictwem wielu form na różnorodnych ofiarach, którymi często wcale nie są rówieśnicy; poczynając od obraźliwych komentarzy pod zdjęciami celebrytów po rozsyłanie obraźliwych materiałów na temat kolegi z klasy²⁷. Cyberprzemoc obecnie stała się agresją „ukrytą w białych rękawiczkach”, ponieważ jest powszechnie dostępna, a zarazem trudno dostrzegalna. Bez względu, jaki rodzaj agresji jest przejawiany przez nastolatków, jest to niepokojące zachowanie ryzykowne, które w przeciwieństwie do innych wcześniej omówionych wyrządza przede wszystkim szkodę innym osobom.

Zachowania seksualne wchodzą w skład zachowań społecznych ludzi, lecz podejście do seksualności ludzi dorosłych różni się od oceny tego zjawiska w przypadku osób nieletnich. Do zachowań ryzykownych związanych z seksualnością młodzieży zaliczyć można: przedwczesne współżycie, ciążę nieletnich, zakażenia przenoszone drogą płciową, prostytutkę nieletnich, sponsoring, korzystanie z pornografii, przemoc seksualną fizyczną oraz psychiczną, słowną wulgaryzację sfery seksualnej. Do czynników wpływających na występowanie ryzykownych zachowań seksualnych zalicza się czynniki związane z sytuacją rodzinną i szkolną, grupą rówieśniczą, brakiem zaangażowania religijnego. Przyczynia się do tego również liberalizacja kulturowa seksu, powszechna dostępność metod antykoncepcyjnych, większe zezwolenie na współżycie przed ślubem²⁸. Trzeba podkreślić, że

dojrzałość płciowa pojawia się coraz wcześniej, wszelkie przemiany fizyczne i towarzyszące im uczucia spadają na dziecko, gdy jest ono młodsze i mniej dojrzałe emocjonalnie niż dzieci w przeszłości. Również intelektualnie dzieci dojrzewają wcześniej. Choć jednak dojrzewają fizycznie i intelektualnie, to jednak ich rozwój emocjonalny nie jest na tym samym poziomie. Co za tym idzie, są po prostu gorzej przygotowane do radzenia sobie z presją²⁹.

Z prezentowanych już badań S. Stasiuk³⁰ wynika, że 53,75% badanych uczniów gimnazjum rozpoczęła współżycie. Najwięcej osób – 57 – odbyło stosunek w wieku 15 lat, w wieku 16 lat – 32, w wieku 14 lat – 28, w wieku 13 lat – 7 i w wieku 12 lat – 5 ankietowanych. Badani gimnazjaliści odpowiadali na pytanie o ich własne doświadczenia, takie jak kontakty seksualne po alkoholu, z wieloma partnerami, z dużo starszym partnerem, kontakty seksualne za wynagrodzeniem, bez zabezpieczeń czy gry seksualne. Najwięcej badanych gimnazjalistów odpowiedziało, że uczestniczyło w grach seksualnych – 54%, a 24,34% ankietowanych zdarzyły się kontakty seksualne bez zabezpieczeń. Podobna licz-

²⁷ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna – wirtualne ciosy, realne rany*, cz. III, „Remedium” 2009, nr 10, s. 10–12.

²⁸ E. Flatow, *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych dorastającej młodzieży; modele, strategie i warunkowania efektywności działań*, „Lider” 2010, nr 5, s. 25–28.

²⁹ J. McDowell, *Nie! Pomóż swojemu dziecku pokonać presję seksualną*, Lublin 1993, s. 19.

³⁰ S. Stasiuk, dz. cyt.

ba ankietowanych gimnazjalistów przyznała się do tego, że przydarzyły im się kontakty seksualne po alkoholu – 10,29%, oraz kontakty seksualne z dużo starszym partnerem 6,49%. Najmniej ankietowanych zaznaczyło odpowiedź „kontakty seksualne za wynagrodzeniem” – 4,88%. Bezsprzeczne jest, że wiele zachowań nastolatków jest po prostu naturalnym etapem ich rozwoju psychoseksualnego. Aktywność seksualna mieści się w granicach normy, jeżeli: jest dobrowolna, nie powoduje trudności w planowaniu i realizowaniu innych zadań, np. nauki, rozwijania hobby, zachowana jest kolejność rozwoju związku: poznawanie się, dotyk, pocałunek, petting, współżycie, pomiędzy partnerami nie ma zbyt dużej różnicy wieku, prowadzi do osiągnięcia celów seksualnych, nie prowadzi do choroby lub niepożądanego ciąży³¹. Jeżeli jednak aktywność seksualna młodego człowieka nie spełnia któregoś z wyżej wymienionych punktów, jest on narażony na podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych.

Wymienione kategorie zachowań ryzykownych należą do zachowań ludzi w różnym wieku, jednak negatywne konsekwencje dla młodzieży są zazwyczaj większe i mają poważniejszy przebieg niż u osób dorosłych – z powodu niezakończonego procesu rozwoju biologicznego, intelektualnego, emocjonalnego czy społecznego. Zachowania ryzykowne często zaczynają się niewinnie, po czym pociągają za sobą kolejne niewłaściwe decyzje, np. palenie tytoniu może być wstępem do sięgnięcia po narkotyki – jak wynika z analizy 61 zdiagnozowanych przypadków osób uzależnionych od narkotyków w wieku 17–27 lat³². Różne zachowania ryzykowne współwystępują, czasem nawzajem się zastępują lub jedno inicjuje kolejne. Zauważono współwystępowanie zachowań ryzykownych z trudnościami w szkole, złymi kontaktami z rodzicami, spędzaniem wieczorów poza domem z rówieśnikami³³. U młodzieży podejmującej zachowania ryzykowne częściej niż u ich rówieśników, którzy tych zachowań nie podejmują, zaobserwowano brak umiejętności rozwiązywania problemów, radzenia sobie z emocjami, niską samoocenę³⁴.

2. Przyczyny podejmowania zachowań ryzykownych

Dorośli niejednokrotnie postrzegając zachowania ryzykowne podejmowane przez dzieci i młodzież, uważają je jako zjawisko normalne albo nieprzemysłany występ. Nie potrafią zrozumieć przyczyn tych zachowań. Mimo wielu zaawansowanych badań i teorii dotyczących zachowań ryzykownych niewiele jest

³¹ Por. M. Beisert, *Seksualność w cyklu życia człowieka*, Warszawa 2006, s. 4–7.

³² M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, dz. cyt. s. 83.

³³ M. Makara-Studzińska, J. Moryłowska, *Rodzina a zachowania ryzykowne młodzieży*, „Roczniki Teologiczne” 2007, t. 54, z. 10, s. 59–69.

³⁴ M. Nadworna-Cieślak, N. Ogińska-Bulik, *Zachowania zdrowotne młodzieży – uwarunkowania podmiotowe i rodzinne*, Warszawa 2011, s. 157.

interdyscyplinarnych teorii wyjaśniających podejmowanie przez młodzież zachowań problemowych. Nieliczne ujęcia holistyczne to teoria zachowań problemowych R. i S. Jessorów, teoria grup rówieśniczych Oettinga i Beauvaisa, model podatności i domen G. Huby i B. Bentlera czy model ekologiczny Bronfenbrennera³⁵.

Twórcy teorii zachowań problemowych uważają, że zarówno zachowania akceptowane społecznie, jak i ryzykowne pełnią w życiu dzieci i młodzieży różne funkcje:

- różne zachowania ryzykowne pełnią podobną funkcję w życiu jednostki jak zachowania konwencjonalne;
- służą zaspokojeniu tych samych potrzeb (np. miłości, akceptacji) lub pozwalają realizować takie same cele rozwojowe (np. uzyskanie niezależności od rodziców);
- młodzież, sięgając po substancje psychoaktywne, spodziewa się doświadczenia szeregu doraźnych korzyści, którymi mogą być wzrost akceptacji w grupie, doznanie oczekiwanego stanu psychofizycznego, zapomnienie o dręczących problemach;
- te korzyści mają dla nich większe znaczenie niż odległe, ich zdaniem, negatywne konsekwencje³⁶.

Młody człowiek w sytuacjach, kiedy nie potrafi zaspokoić swoich potrzeb w sposób akceptowany społecznie, podejmuje zachowania ryzykowne. Powodem takich zachowań często bywa też chęć określenia własnej tożsamości, sprawdzenia siebie lub też problem, z którym nie potrafi sobie poradzić. Motywy skłaniające do zachowań ryzykownych można podzielić na kilka grup:

- motywy ucieczkowe: ucieczka od problemów rodzinnych czy szkolnych, od pustki, nudy, monotonii, od samotności i lęku;
- motywy konformistyczne: wpływ grupy rówieśniczej, chęć uzyskania ich uznania i przyjaźni;
- motywy egzystencjalne: odczuwanie bezsensu życia czy odreagowanie trudnych warunków ekonomicznych związanych z wykluczeniem społecznym, marginalizacją;
- motywy poszukiwania: ciekawość, chęć spróbowania czegoś nowego;
- motywy prestiżowe i snobistyczne: mające na celu dowartościowanie się jako osoba ważna, ciekawa, wyróżniająca się ponad przeciętność³⁷.

Należy pamiętać, że przyczyny, dla których młodzież zaczyna zachowywać się w sposób ryzykowny, mają złożoną etiologię. Mogą być spowodowane interakcją czynników indywidualnych, środowiskowych, związanych z grupą rówie-

³⁵ Omówione syntetycznie przez M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, Warszawa – Dąbrowa Górnicza 2013, s. 93–113.

³⁶ Z.B. Gaś, *Rodzina wobec uzależnień*, Warszawa 1993, s. 69–71.

³⁷ J. Dąbrowski, *Zachowania ryzykowne*, „Emocje” 2012, nr 2, s. 25–28.

śniczą czy szkołą³⁸. Konieczne jest podkreślenie, że zachowania ryzykowne młodzieży mają miejsce w specyficznych polskich warunkach, określanych jako epoka konsumeryzmu, w której wzrasta znaczenie wartości materialnych i przyjemnościowych, a spada ranga wartości intelektualnych i duchowych³⁹.

Podsumowanie

Podejście do zachowań ryzykownych młodych ludzi ulega ciągłym modyfikacjom dzięki rozwojowi wiedzy na temat etiologii, następstw i zjawisk towarzyszących. Eksperymentowanie z substancjami zmieniającymi świadomość jest niejako naturalnym procesem rozwojowym, którego nie sposób zatrzymać ani uchronić młodych ludzi przed wszystkimi zagrożeniami. To osobowość jednostki, środowisko i zachowanie stanowią triadę prowadzącą do zachowań problemowych. Badania dzieci i młodzieży świadczą o tym, że jest to grupa wiekowa najbardziej narażona na przejawianie zachowań ryzykownych. Czas przyspieszył i już nigdy nie będzie jak dawniej. Ważne jednak, aby nie występowała kumulacja nieakceptowanych zachowań. Konieczne wydaje się określenie czynników chroniących młodych ludzi przed zachowaniami problemowymi mimo występowania licznych czynników ryzyka. Pozwoli to na opracowanie i prowadzenie konkretnych oddziaływań profilaktycznych.

Summary

Risky Behaviours of Secondary School Students

The article presents research results concerning risky behaviours revealed by adolescent youth. The scope of the following notions has been specified: risky (problematic) types of behaviour, social inadaptability, and deviant behaviour. The characteristics of symptoms and dimensions of risky behaviour revealed by secondary school youth in the scope of theoretical assignments and the results of international and national research have been done. The reasons of risky behaviour based on current research results have been presented synthetically and the necessity of undertaking preventive measures has been underlined.

Keywords: problem behavior, risky behavior, deviation, alcohol, drugs.

³⁸ A. Dzielska, A. Kowalewska, *Zachowania ryzykowne młodzieży-współczesne podejście do problemu*, „Studia BAS” 2014, nr 2(38), s. 139–168.

³⁹ T. Sołtysiak, *Resocjalizować, ale jak? W społeczeństwie ryzyka i nieustającego konsumeryzmu, wystąpienie na konferencji „Resocjalizacja w środowisku otwartym – mit czy rzeczywistość?”*, Toruń 2012.